

MAJTÉNYI MIHÁLY EMLÉKEZETE

1901. július 21-én született Nagybecskerekén, a mai Zrenjaninban, elhunyt 1974. július 7-én Újvidéken. Magántisztviselőként kezdte pályafutását 1920-ban, aztán újságíró lett. 1927-től Zentán dolgozott az ottani Friss Újság szerkesztőségében, majd Zomborba került az Új Hírekhez, onnan pedig Szabadkára a Naplóhoz. 1944 decemberében egyik alapító szerkesztője volt az Újvidéken megjelenő Szabad Vajdaságnak, a későbbi Magyar Szónak, s kisebb kitéréséktől eltekintve, amikor egy ideig szerkesztője volt a Dolgozó Nőnek, majd pedig a Hídnak (1949—1955), haláláig megmaradt a lap kötelékében. Külső munkatársa volt a jugoszláviai magyar lapok szerkesztőségének és az Újvidéki Rádióknak is. 1928-ban Mocsár című regényével elnyerte a szabadkai Bácsmegeyi Napló irodalmi pályázatát. Első önálló kötete is 1928-ban jelent meg Zentán, *Kokain* címmel. 1943-ban hagyta el a sajtót első regénye, a *Császár csatornája*, ezt 1951-ben követte az *Élő víz*, amely szintén a bácskai nagycsatorna történetét eleveníti fel, s amelyet 1967-ben a budapesti Magvető is kiadott. További regényei a *Garabonciás* (1952), ennek folytatása, a *Bigé Jóska házassága* (1955) és kisregénye az *Igy is történhetett*, mely néhány elbeszéléssel együtt 1968-ban jelent meg az újvidéki Forum kiadásában. Két művében irodalmi visszaemlékezéseit adta ki, *A magunk nyomában* (1961) és *Szikra és hamu* (1963) címmel. Elbeszéléskötetei: *Májusfa* (1948), *Forró föld* (1950), *Lássuk a medvét* (1959), *A csillagszámoló* (1963), *Remények batárján* (1971). *Harmadik ablak* című színművét a Szabadkai Népszínház mutatta be 1958-ban. A *számműzött* című színpadi játékka pedig első díjat nyert 1970-ben a Forum pályázatán. Ezenkívül számos rádiójátékot is írt. *Különös ajándék* című novellájából 1957-ben filmet készítettek, és több műve szerbhorvát fordításban is megjelent.

Úgy tudom, nemigen foglalkozott keresztretjvényfejtéssel, és mégis, éppen a keresztretjvénynek köszönhetem első találkozásunkat. Akkorjában, a húszas évek végén és a harmincas évek legelején még diák voltam, s az osztályban — a labdarúgás és az asztaliteniszezés mellett — az volt egyik közös szórakozásunk, hogy keresztretjvényt fejtettünk. Külön-külön is, de együttesen is, kiegészítve egymás ismereteit, s az eredményt, a megfejtett keresztretjvényt beküldtük aztán a Napló szerkesztőségébe, és nem egyszer még jutalmat is kaptunk a megfejtésért: sört, hamutálcát, könyvet. Így jutottam egyszer Majtényi, azaz-hogy Markovics Mihály első novellás kötetéhez, a *Kokain* hoz. A könyv ott van még ma is könyvtáram féltve őrzött kincsei között, s ha belenézek, a régi Majtényi Mihályt látom magam előtt, amint a szerkesztőségi íróasztal mellett szivarozik, vagy díszbe öltözve, sötétlék ruhában és pepita nyakkendővel rója a köröket a mai színház előcsarnokában működött egykori bár táncparkettjén, a hintázó, röpködő galambokat szerepeltető műsor befejeztével.

Elmerengek a régi képen, és hirtelen rádöbbenek: a kép csalóka, nem az igazi Majtényi Mihályt mutatja. Aminthogy nem az igazi Majtényi Mihály szól hozzám a *Kokain* című kötet mottójából sem:

»...hiszek a végzetben. Hiszem, hogy élnek különös lények körülöttünk. Ezek nevetve nézik a mindennap apró tülekedését és kárörömmel integetnek, ha valaki eljut az örvényhez. Kendőlobogtatásuk kísértettánc, fegyverük a mámor, a betegség a bűn — aranyvágó és alkoholgőz...«

Tudom, Majtényi Mihály egy időben vissza-visszatérően mélyedt bele a végzet játékainak halk megzenésítésébe. Ez a végzetidőzés azonban sohasem a kísértetjárás és a kokainkábulat félelmetesen komor, hazugságokból kiburjánzó színjátéka, hanem a kézzel fogható, valóságos ízű és valóságos szagokat árasztó valóság: a kisemberek mindennapja. Mert hiába írta le mottóul Majtényi Mihály, hogy »hiszem, hogy élnek különös lények körülöttünk«, elbeszéléseinek, regényeinek, színdarabjainak, rádiójátékainak minden sora e mottónak a cáfolata, mert sohasem különös lényekről szól, még csak nem is utal rájuk, nem is teszi meg őket holmi deus ex machinaszerű, életet mozgató erőkké, hanem mindennapi embereivel nyomósítja Könyves Kálmánnak a boszorkányüldözést részben megszüntető kinyilatkoztatását: boszorkányokról pedig, akik nincsenek, szó ne essék. Majtényi Mihály sem beszél soha boszorkányokról, csak egyszerű emberekről, már a Kokainban is: Sztrazsik Manóról, aki szívszélhűtésben hal meg egy szállodai szobában, a mozilátogatás ürügyén lopni kényszerülő telefonos fiúról és hasonló társaikról. Hiába beszél a mottó »különös lények«-ről, ha maga a könyv meleg realizmust sugároz, amelynek légkörében csúfolódásnak hat még az is, hogy a szerelemvágó Áron Kristóf belekóstol egyszer a kokainmámorba.

Nem, Majtényi Mihály sohasem akar a realitások fölé emelkedni — még kokainmámor árán sem. Csordás Mihály legutóbb egyértelműen a Szenteleky-követők kis táborába sorolta. Maga Majtényi is így vall A magunk nyomában című kötet bevezető, Érzelmes utazás a becsei Helikonra című írásában:

»A költő eszménye a Széplélek volt (később irodalmi vezetője), a valóban hites ember, aki a kulisszák mögött minden irodalmi szálát mozgatott, és erre a helikoni ünnepségre nem is zsakettkabátban érkezett — mint a legtöbben —, hanem frakkban, hogy ezzel is jelezze, milyen ünnepi pillanat számára ez a tanácskozás és az egész Helikon«.

Ez a tekintélytisztelet azonban nem csupán Szenteleky irodalom-szervezői nagyságának elismeréséből fakad, hanem egy visszafojthatatlan belső vágyból is: a mi világunkat vetíteni ki — szórakoztató olvasmányként és tanulságként egyaránt —, persze nem a fényképész, hanem a festő szemével. Ez a belső kényszer szabja meg minden témáját, már csak azért is, mert bármlről és bárkiről ír is, ebben a bármi-ben és bárkiben ő maga is benne van. Ezért ismeri alakjait olyan bensőségesen, olyan hitelesen. Tulajdonképpen csupán egyszer-kétszer szakad el innen Vajdaságból, csak egyszer telepedik át ideiglenesen messze földre, például díjnyertes színdarabjában és Így is történthetett című kisregényében. Ha azonban jobban belenézünk a sorok közé, szinte azt is mondhatnánk, hogy ennek az utóbbinak a története is a környezetünkben játszódik. A második világháborút, a fasizmust idézi, és ebből a szempontból nem is túlságosan lényeges, hogy francia, avagy vajdasági-e a környezet, ahol az események lejátszódnak.

Az író fejlődési útján több szakaszt is megkülönböztethetünk ugyan, mindezekben a szakaszokban azonban változatlanul megmarad valami: a befelé és közvetlenül maga köré tekintő író, akinek szemlélődését nem vonzzák a felhők, inkább csak a föld: a nyiló virágok és az éktelenkedő békanyálas tócsák. S ha azt mondjuk, hogy volt Majtényinak bizonyos, két háború közötti korszaka, hogy külön korszakba kell sorolnunk a Májusfa és a Forró föld időszakát, hogy külön korszakot alkot a Garabonciás és a Bige Jóska háza s s á g a, s végül hogy megint csak külön korszakba sorozhatók a legutóbbi esztendőik bizonyos értelemben hangot és kifejezőmódot változtató, kltáruzó elbeszélései, végeredményben mégis arra a következtetésre kell jutnunk, hogy Majtényi önmagában nem változott. Amit változásnak nevezhetünk, az a természetszerű fejlődés. Tempora mutantur et nos mutamur in illis. Majtényi mindig együtt élt a tájjal, a körülötte zajló élettel, nem akart soha a valóságtól elrugaszkodó avantgardizmus magaslatába jutni, megelégedett a maga emberi környezetével — még akkor is, ha első kötetének mottójában azt vallja, hogy hisz a körülöttünk élő különös lényekben. Mert ezek a különös lények nála sohasem kerülnek az emberen kívülre, sohasem függetlenek tőle. Az emberben élnek, az ember butaságában, babonáiban és felszabadulásában. Az ember a fejlődéssel önmagában semmisíti meg ezeket a különös lényeket. Mert boszorkányok nincsenek, minnek is beszélni róluk. Természetes hát, hogy Majtényi kifejezőmódja, témavilága mindig szorosan nyomon követte a változó időt, a változó életet. S akár A Vidám Gyászhuszárhoz címzett vendéglő ősdi levegőjét kelti életre, akár a kalauz elröppent sapkájának románcát énekei meg a felszabadulás utáni idők tragikumot leküzdő humoros és optimista atmoszférájának érzékeltetésére, akár Bige Jóska útját kíséri végig nagy belső átéléssel és írói felméréssel, akár pedig az Erkély »ruhaszártásra kiválóan alkalmas«, szegényes világából tekint ki a változó világra, ő változatlanul megmarad a maga emberi, mélységesen humánus, mélységesen optimista útján — mint ember és mint író egyaránt. Mert az ember egyszerűen elválaszthatatlan benne az írótól. És éppen ez az elválaszthatatlanság adja meg leghívebb írói arcképét.

Még a legutolsó korszak is csak a felszabadultság, a szabadabb, természetesebb élet kivételése még azzal is, hogy a neorealizmus bizonyos jegyeit veszi magára a befejezetlenség, a töretlen folyamatosság érzékeltetésével. Ez az ő avantgardizmusa. A Tomiban most ősz van című kis elbeszélést, amely díjnyertes színpadi művének hangulatát és légkörét is idézi, például így fejezi be:

»Úgy látszik, most vége. A professzor klissé meghajolt, és kiment a teremből! Szavai nyomán ott maradtak a levél soral, ott úsztak sokáig. S mintha tünődne mindenki, s azon tünődne éppen, sok ezer év szélzúgó távolságából, mit jelent a néhány szó, hogy Tomiban most ősz van.«

Igen, »úgy látszik, most vége«! Majtényi Mihály már a sírban nyugszik, és többé nem mosolyog ránk újabb elbeszéléseinek sorain keresztül. Ez a vég azonban egy kicsit hasonlít legutóbbi írói megnyilatkozásaihoz. Befejezetlen, és el lehet gondolkodni rajta: »mit is jelent a néhány szó, hogy Tomiban most ősz van«, vagy mit is jelent az a

néhány szó, hogy »...oit az „a” betű valahol szélről, érzi az ujjam, de melyik sorban, jaj melyik sorban?«, és mit is jelent az a szomorú tény, hogy Majtényi Mihály már nincs itt közöttünk.

Mindezekre a nyitott kérdésekre azonban megvan a válasz. Megadja rá már a *G a r a b o n c i á s* is.

» — Hát mégis van... igazság? — kérdeztem én is súgva.

— Van. Valahol él, fiam, csak nagyon nehéz rátalálni. Csak nyúl-kálunk utána, ennyi az egész. És soká lesz, mire elérjük!»

Majtényi Mihály ez után az emberi igazság után »nyúl-kált« egész irodalmi munkásságában: ezt kutatta, ezt igyekezett szavakba önteni.

Major Nándor, amikor előszót írt *R e m é n y e k b a t á r j á n* című gyűjteményes kötetéhez, megállapította:

»Impozáns munkássága irodalmunk egyik alappillére, s kritikánk mindmáig adós páratlan értékeinek alapos, méltó feltárásával.«

Most, hogy Majtényi Mihály eltávozott körünkől, hogy nem látjuk többé nyugodt, csöndes mosolyát, nem halljuk halk hangját, nem merenghetünk el szivarja, vagy pipája füstjének kacskaringózásán, nem olvashatjuk újabb műveit, amelyekkel — úgy érzem — még adósa maradt irodalmunknak, talán eljön az az idő is, hogy valóra váljon Major Nándor óhaja, és irodalmi kritikánk egybefoglalja, alaposan kiértékelje életművét.

KOLOZSI TIBOR